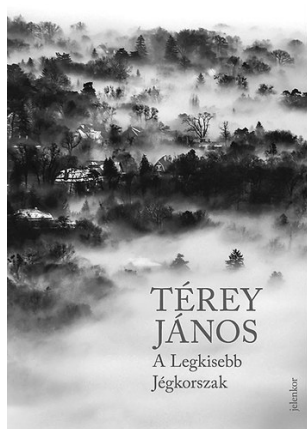

POGRÁNYI PÉTER

Reunion

TÉREY JÁNOS: A LEGKISEBB JÉGKORSZAK

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2015
624 oldal, 3990 Ft

”

Térey János új könyve, *A Legkisebb Jégkorszak* című verses regény sok szállal kapcsolódik több korábbi kötetéhez, azokból szervesen következnek. Akármilyen legyen is a folytatás, Térey verses epikával való kísérleteinek, próbálkozásainak ezzel a könyvvel valamiképp a végpontjára jutott, ha tetszik, az ellenkező végpont felől indulva jutott el ide, másfél évtizednyi idő alatt. A skálát a 2001-ben megjelent *Paulus*, az anyegini strófákban írt „klasszikus” verses regény, a 2011-es, sokkal lazább verselésben előadott „regény, versekben”, a *Protokoll*, illetve az *Átkelés Budapesten* verses novellái jelölik ki. Ugyanakkor a szerző jelentékeny drámai termését is ide sorolhatjuk, tekintettel arra, hogy a szorosán, mintegy hálózatosan összekapcsolódó szövegek, amelyek között néhol szabad átjárásuk van a szereplőknek, a kedvelt témák, hangütések is rendszeresen ismétlődnek. Nem állítom, hogy a Térey-művek önmagukban nem állják meg a helyüket, ugyanakkor a valódi helyi értékük felfejtéséhez, az általában igen komplex szövegek teljesebb megértéséhez jól jön, ha bele tudjuk őket helyezni az életművön belüli nagyobb viszonyrendszerekbe.

Jól kitapintható ezen az életművön belül egy műfaji eltolódás a verses epikai művek sorában. Míg a *Paulus* virtuóz verselése és az ezzel kombinált, ebből is fakadó enigmatikus-sága, olvasóját próbára tevő tömörsége afféle esszenciaként hatott, a *Protokoll* sokkal lazább, az élőbeszédhez is közelítő, nagyrészt rímtelen szabadvers-zuhataga már könnyebben hozzáférhető, mondatszinten kevésbé túlbonyolított, „felhasználóbarátabb” dikciója természetesen engedett a korábbi, kötött forma által is megszabott feszességből. A 2014-es Budapest-könyv verses novellának nevezett „fejzetei” már egy az egyben a *Jégkorszak* verselését, történetészövegi eljárását hozza (és nem kis részben a könyv karaktereinek a nagy regényből kimaradt történeteit – köztük az utolsó szóról szóra újra felbukkan amott). Mondanám, hogy megelőlegezi: a *Jégkorszak* tekintélyes hossza (több mint 600 oldal) miatt az recepciótörténeti tömegvonzás szabályai szerint

evidens módon a kisebb testű *Átkelés* gravitál a *Jégkorszak* felé. Kétségtelenül kéz a kézben jár ez a két könyv, nemcsak ezért: emellett közös bennük az is, hogy a téma ballasztja mindkét könyvet a földig görnyesztí.

A *Legkisebb Jégkorszak* tehát csak kis megszorításokkal vagy pongyolán nevezhető verses regénynek, mert a műfaj klasszikus szabályai, akár a byroni, akár a puskinsi modellre tekintünk, nem érvényesülnek. A rímek és kötött prozódia helyett a pattogós párbeszéd, és a hol erősebben, hol kevésbé hangsúlyosan stilizált nyelv saját lüktetése, ritmusa adja a versszerűséget. Néhol csak egy szokatlan szóválasztás, egy jól elhelyezett inverzió vagy más apró nyelvi effektus zökkenti ki a szöveget a prózaszerű folyamból. Ide tartoznak bizonyos szövegszerkesztési eljárások is, amelyek az avantgárd távoli sóhajaként bukkannak föl – nem várt módon – a Térey-szövegben. A kurzivált vagy kapitálissal szedett részek, szótagolva írt szavak, mondatok vagy a talán túlságosan is retorikus többszörös ismétlések mintha nyilvánvaló, de mégsem betű szerinti rendezői utasításként lennének jelen a szövegben, így a színpad – tudjuk: a szerzőtől korántsem idegen – világát is megidézki. A 10. fejezet például bővelkedik az olyan hanghatásokban, mint a „BEEENNNNNNNNNNNNGGG” vagy a „CCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCC”, amikor is Labancz Győző egy csákánnyal rianásokat indít a befagyott Duna jegén. Nem csak ilyen képregényszerű hangutánzó betűsorok ugranak ki a szövegből: ennek egyik célja az lehet, hogy mégis tagolja valamiképp a tagadhatatlanul monotónná váló szöveget, akár vizuálisan is. Ezen kívül feltűnően gyakran vált angol nyelvre a szöveg: a legváltozatosabb helyekről idézett dalszövegek szintén a tagolást segítik, ahogy a fejezetek közti iktatott, néhol egészen kiváló dalbetétek is. Abba a kérdésbe, hogy mi lenne, ha ugyanezt a szöveget nem verssorokba tördelve adná közre a szerző, azért nem mennék bele, mert nem úgy adta ki, egyébként pedig a Térey-próza (lásd a Termann-könyveket) valóban nem áll messze ettől a típusú laza verseléstől.

Kiváló, de kockázatos ötlet volt a mű jelen idejét néhány évvel a jövőbe tolni. Így egy olyan kényelmes pufferezóna alakul ki, ami egyszerre ad lehetőséget arra, hogy a könyv a jelen politikai állapotáról mondjon ítéletet a megbélyegzés veszélye nélkül, hogy egy új, fiktív politikai elitet mutathasson be, a mostanit pedig bukottként, meghaladottként vihesse színre.

Csalódni fognak, akik a „mi lesz az Orbán-rendszer után?” című publicisztikai vándortémára konkrét választ várnak a könyvtől. Persze attól, hogy fiktív, akár valósággá is válhat, hogy egy a szociáldemokráciát a zászlajára tűző, fiatal, karizmatikus miniszterelnöké lesz a hatalom 2019-re, de hiba volna mindezt túl komolyan venni és valamiféle politikai akciótervként értelmezni. Azt hiszem, a történetészövés szempontjából nem is igen lett volna más választás. Egyébként, aki feltétlenül a közéleti állapotokra adott reakciót keresi, azt könyvebben és kisebb vesződséggel fellelheti a szerző interjúiban.

A *Legkisebb Jégkorszak* fejezetei nem szövődnek olyan szorosan egymásba, ahogy azt egy regénytől váránk. Bizonyos mértékű önállóságot tartanak, mintha olyan, ugyanabban a fiktív jövőbeli közegben játszódó történeteket olvasnánk, amelyeket a lépten-nyomon egymásba botló ismerőseink, a már korábról is ismert Térey-alakok persze összekapcsolnak, de nem sokkal erősebben, mint az előző könyv fejezeteivel, az *Átkelés*szel. Derűsen követjük a helyenként igazán döbbenetes fordulatokkal, bombasztikus elemekkel megspékelt anyagot, de a nagy egészét összekötő kohézió mégis hiányozni látszik.

A legfontosabb közös nevező a címbeli Jég, a nagy lehűlés, maga a nagybetűs katasztrófa. Az extrém lehűlés, hóhelyzet, soha nem tapasztalt időjárási viszonyok szinte korlátlan lehe-

tőiséget biztosítanak az elbeszélőnek arra, hogy az elképzelt rendkívüli állapot leírásában lubickoljon. A történet szerint az Dél- és Észak-Európa vulkánjai újra működésbe lépnek, ez pedig szélsőséges időjárási változásokhoz vezet. A történet fókusza ezekről a helyszínekről indul: Szemerédy Almát Szicíliaiban, Mátrai Ágoston izlandi konzult pedig Izlandon éri a vulkánkitörés. „Dupla üvegen át nézve a hajókat a konzul úgy találta, / E megfigyelőstátuszban van valami kínos: / Fura kéj megülni ilyenkor / Egy földrengésbiztos helyszínen, / S közben azt hallucinálni, / Hogy az egyre erősebb rengésektől / Összekoccannak a jégkockák / Félig kiürített whiskypoharában.” (23) Még az Izlandról való kényszerű menekülés előtt, de már a veszély közeledtének tudatával figyel itt Mátrai: és ebben a részletben – cseppben a tenger – az egész mű sok jellegzetessége összesűrűsödik. Az egyik legfontosabb az a distinkció, amit a szereplők kivételezett társadalmi helyzete tesz lehetővé. Biztonságos helyről, mintegy kedvtelve nézhetnek szét maguk körül a legkomolyabb katasztrófák közepén is – vulkánkitörés, rekordhideg, közlekedési káosz vagy a budai hegyekben grasszáló terroristák, egyre megy – mert valamiképp mindegyikjük távol van az eseményektől, nem leselkedik rá igazi veszély. Persze, a könyv végén sikeres merényletet követnek el a miniszterelnök ellen, az *Asztalízene* kigúnyolt kritikus, Tompa Henrik hajléktalanként él a Disznófőnél, a nagymenő vállalkozó kisebbik lányát pedig elrabolja egy őrült hókotrósofőr. A drámai események, krimibe illő fordulatok mégis úgy zajlanak le, úgy ábrázolja őket a könyv, hogy végig ott villog a fikció figyelmeztetése, a valóságillúzió hiányában pedig mindez elemelkedik a lehetségestől, és az esztétika körébe utalja a cselekményt.

Sokatmondó, hogy a kiemelt részletben is az elbeszélő mondja ki a szereplő kivetített gondolatait, érzéseit. Ez műfaji szempontból természetes is, hiszen ilyen értelemben nemigen van tér az árnyalt jellemábrázolásra. A dialógusok rövidek, ráadásul stilisztikailag nincs egyénítve a szereplők megszólalása, nagyjából ugyanabban a választékos, emelkedett hangnemben szólalnak meg – a „lecsúszottak” éppúgy, mint a legmagasabb elithez tartozók – így a karakterek valamelyes egyénítése az elbeszélői szólamra marad. Ami viszont csak nyomokban tartalmazza a verses regény klasszikus kiszólásos, az olvasót meg-megszólító, a történetet elidegenítő stratégiát. Az elbeszélői szólam egész könyvön uralkodó szerepét mutatja az is, hogy a szövegben nagyon jelentős részt foglal el a különböző tájleírások sora. Egyáltalán, a statikus leírások nagy aránya miatt a könyv egésze annak ellenére sem tűnik mozgalmasnak, hogy, mint említettem, a történet igencsak akciódús.

Mátrai és Labancz Győző mellett *A Legkisebb Jégkorszak* igazi főszereplője a Svábhegy. Kisebb részben annak elképzelt jövője (A Normafánál például megépül a sícentrum, ami a féléves extrém tél beköszöntével bölcs döntésnek bizonyul, a szanatórium épülete pedig megújult pompájában lesz egy nagy bál helyszíne), de leginkább a közelebbi és távolabbi múltja. Jó néhány várostörténeti túrara elegendő anyagot halmozott fel Térey a legkülönbözőbb módokon a történetekbe szöve. A különböző idősíkok között Labancz Győző mint médium közvetít: migrénes rohamai alatt a második világháborúról, illetve az azt követő kommunista diktatúra időszakának sötét, a köztudatban nemigen élő, elfeledett svábhegyi történetei jelennek meg hallucinációk formájában. A Budai Várból a kitöréskor reménytelenül menekülő suhanc katonák, a Széchenyi-emlékmű lépcsőin kivégzett zsidók, a „pofozóvillában” megkínzott Rajk László mind felbukkannak, a saját jelenüket beemelve a műbe, ezáltal a kitüntetett történeti pillanatok mintegy párhuzamosan egymásra rétegezve.

De a kortárs politikai-közéleti közeg is megelevenedik a könyvben. Egy bizonyos, Orbán nevű miniszterelnökről is szó esik, aki „ősz és alacsony termetű, de nagy akaratú ember, / Akinek nevéhez a 2010-es konzervatív-elitista fordulat / És egy tucat új stadion fűződött; s az urizáló, / Multimilliárdos parasztfiúk aranyideje”: itt beköszön a valóság (persze tudjuk, a valósággal való egyezés... mindig a véletlen műve). A hajléktalanok helyzetével kapcsolatos diskurzushoz is hozzászól, amennyiben egyfelől színre viszi a pár évvel ezelőtt a valóságban is bekövetkezett rendpárti fordulatot, rendőri vegzálást és a hajléktalanok kriminalizálását, másfelől az álhumanista, az elesetteket és a szegényeket ölelgető, és ebből hasznot húzó attitűdöt is élesen kigúnyolja. A második könyv nyolcadik fejezetében König Attila és Tompa Henrik jelenetében a leereszkedő, hatásvadász újságíró látogatja meg a Disznófő kommuna lakóját, az egykor jelentős, mára lecsúszott színkritikust. És próbál vele egy „torokszorító” riporthoz való interjút készíteni, vesztére, mert Henrik egy büszke, egyenes ember képét mutatja, akinek ugyan a lakásmaffia elvette a lakását és kiforgatta mindenéből, de alapvetően mégis megél valahogy. Ki is dobja a nyegle újságírót: „Idejöttél leereszkedni? Lesajnálni, mi? ... Belőlem akarsz profitálni? Na, kapd be. / Belegárgyultál a kisebbségeidbe, / A nyereséges nyomorultjaidba, hülyegyerek. / Nem sülsz ki az a könnyáztatta szép szemed?” (210)

Ez egyértelmű üzenet a szépirodalom és a publicisztika sajnálatosan új lendületet kapó, mert aktuális szegénységgel foglalkozó része felé. Nyilván nem szerencsés, ha öncélúvá válik akár a szegénység, akár a társadalmi elit luxuséletvitelének ábrázolása. Téreyt érték már kritikák amiatt, hogy kifejezetten a jómódban élő réteg, a tehetősek életmódját ábrázolja műveiben.

A *Legkisebb Jégkorszak* – Térey más szövegeihez hasonlóan – igen sokféleképpen olvasható aszerint, hogy ezeket a társadalmi vonatkozásokat, az ökológiai szempontot, a várostörténeti vagy meteorológiai tudásanyagot tartjuk előrébbvalónak. Radikálisan lerövidítve úgy is interpretálhatjuk, mint egy hosszúra nyúló seregszemle a korábbi Térey-művek szereplőiről. Mátrai Ágoston hazatér Izlandról, gyereke születik Fruzsínától, majd – miközben végsőnek mondott búcsút veszünk tőle – elutazik Dubajba kulturális igazgatónak. Szemerédy Alma a kitörő Etna elől menekül haza, flörtöl a miniszterelnökkel, aztán, annak meggyilkolása után, várhatóan megmarad férje mellett. Az utóbbi évek közéleti történéseinek megannyi részletére ismerhetünk rá átgúyruva, beledolgozva a szereplők világába. Ezek a figurák néha már komikus hatást kelte mindenhol csak egymásba botlanak, akár egy szappanoperában. Ahogy a *Paulusban* olvastuk: „Sógorságokból többszörös kör”; az *Asztalizenében* „tavaly mindenki mindenkinek megvolt”: nagyjából ez a helyzet a *Jégkorszakban* is, csak bizonyos távolságból, az *utániség* kellemes kódén át.

Az ökológiai és társadalmi katasztrófa lehet akár mekkora, a Térey-mű szereplőire *igazából* nincs ez hatással. Ezek a figurák nem szoronganak, nincsenek kitéve a sors szeszélyének. Nincs veszítenivalójuk, még akkor sem, ha van: a tragikus hangoltság lehetetlen ebben a környezetben. És ez nem csak a luxus miatt van így: Tompa Henrikre vagy a lecsúszottak torokszorító történeteiben utazó újságíróra is áll. A fiktív, jövőbeli miniszterelnök halála is csak egy műfogás: minden megy tovább. A mű végkicsengése egyértelműen pozitív: azt sugallja, hogy a nagy kataklizma után szép lassan visszatérnek a dolgok a rendes kerékvágásba.

Ez a kötet egyfajta összefoglalása és szintézise Térey elbeszélő költészetének: idén pedig összegyűjtött versei is megjelentek egy vaskos kötetben, *Őszi hadjárat* címmel. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha úgy sejtjük, ezután a költői pálya bizonyos értelemben vett be-

tetőzésének gesztusairól szóló időszak után fordulatot, változást várhatunk, különösen, hogy – mint ahogy utaltam is rá – a szerző egymásra következő narratív műveiben mindig valami újat próbált ki. Lehet, hogy a Termann-könyvekben már használt, lírai ihletettséggű próza-nyelvhez tér vissza, de elképzelhető az is, hogy egy minimalistább, hétköznapi nyelvhasználathoz jobban közelítő szövegformálás fog dominálni. Egy biztos: izgalmas új pályaszakasznak nézünk elébe.

